

Галина ЗАБЧУК

ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ЯК СТИМУЛ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто роль іноземного капіталу в банківській системі і його вплив на економічний розвиток. Досліджено зарубіжний досвід розширення присутності банків з іноземним капіталом. Розроблено пропозиції щодо запобігання проникненню банківського капіталу.

Серед нагальних проблем, що потребують вирішення у банківській діяльності, є обмеженість вільних грошових коштів для кредитування. Істотною причиною дефіциту кредитних ресурсів у країні є відсутність можливостей збільшення ресурсної бази банками для надання довгострокових кредитів, оскільки депозити банків носять, як правило, короткостроковий характер. До того ж, малі українські банки через низьку капіталізацію не можуть задовольнити потреби в кредитуванні.

Таким чином, виникає потреба у забезпеченні суб'єктів господарювання грошовими коштами, оскільки українські банки не мають їх у достатній кількості. Важливими для українських банків є підвищення рівня капіталізації, зниження собівартості банківських послуг, розширення фінансового інструментарію, підвищення рівня конкурентоспроможності. Україна постала перед завданням: як і за рахунок чого зміцнити банки, щоб посилити їх вплив на економічний розвиток. Вирішення його можливе завдяки присутності іноземного капіталу на ринку банківських послуг. Проте, за нашим переконанням, питання діяльності банків з іноземним капіталом в Україні та лібералізація правил доступу іноземного банківського капіталу треба розглядати глибше: економічні реалії сьогодення надзвичайно *актуалізують* потребу посилення ролі банківської системи у фінансуванні економічного розвитку.

Метою написання статті є теоретичне дослідження впливу іноземного капіталу на економіку в цілому та на банківську систему зокрема, вироблення рекомендацій щодо мінімізації можливих ризиків на основі врахування зарубіжного досвіду участі іноземного капіталу у банківській системі.

Нині банківська система України повністю відкрита для входження іноземного капіталу, оскільки забезпечення рівних умов функціонування на фінансовому ринку України вітчизняних та іноземних банків була однією з умов вступу до СОТ та подальшої світової інтеграції. За таких обставин можливість іноземних банків відкривати на території України свої філії стала предметом багатьох наукових дискусій та полеміки.

Дослідженню впливу іноземного капіталу на економічний розвиток України присвячено чимало праць вітчизняних практиків та науковців. Зокрема, можна

виділити роботи М. Савлука, Т. Смовженко, В. Гейця, О. Шарова, О. Сугоняко, В. Литвицького, Н. Версаль, О. Барановського, А. Кузнєцової, В. Рисіна, В. Корнєєва. Проведений аналіз досліджень і публікацій свідчить про відсутність єдиної думки щодо оцінки наслідків кризових явищ та можливості їх усунення, хоча проблемі експансії іноземного капіталу у банківській системі України вділяється значна увага.

Початковий етап входження банків з іноземним капіталом в Україні характеризувався низкою обмежень, зокрема:

- максимальний розмір частки іноземного капіталу у загальному капіталі банківського сектора не повинен перевищувати 15%;
- максимальний розмір частки одного іноземного інвестора у банку обмежувався 35%;
- створення дочірніх банків в Україні дозволялося лише "першокласним" банкам-нерезидентам;
- заборонялись інвестиції у банки з офшорних компаній;
- регламентувався мінімальний розмір статутного фонду новоствореного банку у разі істотної участі у ньому іноземною капіталу.

Тепер доступ іноземного капіталу на ринок банківських послуг як було зазначено, лібералізований відповідно до змін до Закону «Про банки і банківську діяльність», що призвело до посилення його впливу у банківському секторі України. За офіційними даними НБУ, станом на 01.11.2007 р. в Україні було зареєстровано 44 банки з іноземним капіталом. Частка його в сукупному зареєстрованому статутному капіталі українських банків на цю ж дату дорівнювала 33% [8, 65]. Лише за останні два роки кількість банків з іноземним капіталом у банківській системі України зросла у 2,2 раза. Тобто, за такої динаміки банки з іноземним капіталом орієнтуються не тільки на поступальне, а й на інтенсивне зміцнення своїх ринкових позицій [4, 15].

Як правило, основною сферою, де активно працюють банки з іноземним капіталом в Україні, – обслуговування великих корпоративних клієнтів, у тому числі українських підрозділів західних компаній, фінансування експортно-орієнтованих клієнтів. Банки, що належать російським фінансово-промисловим групам, основну активність зосередили на підтримці своїх бізнесових інтересів.

Що стосується особливостей регіональної мережі філій та відділень банків з іноземним капіталом, то вона зумовлена економічною привабливістю регіонів – це Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків, Запоріжжя. Саме в цих регіонах виробляється близько двох третин ВВП і функціонують великі підприємства. Донедавна банки з іноземним капіталом не дуже цікавилися роздрібним банківським бізнесом. Проте зараз вони активно розпочали реалізацію стратегії розширення регіональних мереж філій.

Безперечно, входження банків з іноземним капіталом на фінансовий ринок України, загалом справляє позитивний вплив на розвиток банківської системи. Однак, значна лібералізація цього процесу може призвести до негативних наслідків. Тому, на наш погляд, доцільно вивчити зарубіжний досвід у цій сфері.

«Так, у сучасному світі налічується понад 100 країн, де існують ті чи інші обмеження доступу іноземних банків на внутрішні ринки банківських послуг» [1, 46]. Головною причиною існування таких обмежень, здебільшого, є те, що національна банківська система розглядається не лише в аспекті її суто економічних функцій, а й як гео економічний і стратегічний чинник фінансової безпеки держави.

У деяких країнах Східної Європи, де лібералізація фінансових систем була здійснена на початку реформ 90-х років минулого століття, іноземний капітал посів домінуючі позиції у банківському секторі (80–90% капіталу належить іноземним учасникам), і саме ця група банків починає посилювати свій вплив на характер та пріоритети економічного розвитку. У низці випадків експерти відзначають специфічні інтереси іноземних банків, що кредитують національних суб'єктів [1, 46]. Так, іноземні банки, які прийшли у Польщу на початку 90-х років, зосереджували основну увагу на високодохідних видах операцій (особливо у сегменті обслуговування зовнішньоекономічних операцій клієнтів). Вони ж обслуговували найбільших і найвигідніших клієнтів. У відповідь Національний банк Польщі переглянув ліцензійну політику щодо іноземних банків, намагаючись залучити їх до розв'язання нагальних проблем у банківському секторі (санація, приватизація банків). В результаті у 1994–1996 рр. розширення присутності іноземного банківською капіталу у Польщі відбувалося за рахунок участі зарубіжних банків у приватизації польських банків [6, 223–225].

Іноземний банківський капітал відіграв провідну роль у процесах концентрації банківського капіталу в Польщі. На початку 90-х років у країні налічувалося близько 200 банків, нині їх лишилося удесятеро менше. При цьому лише 3 банки повністю належать польським власникам і державі, у статутних фондах решти банків більшою чи меншою мірою присутній іноземний капітал [3, 30–31].

Після невдалої спроби уряду Угорщини зберегти національний банківський сектор, забезпечивши його конкурентоспроможність за рахунок значних бюджетних ін'єкцій (у 1992–1994 рр. на такі цілі щорічно витрачалося до 7% ВВП), курс було змінено у напрямі прискореної приватизації банківського сектору. Внаслідок такої політики зараз більше половини угорських банків належать іноземцям, причому рівень їхньої капіталізації і рентабельності значно вищий порівняно з вітчизняними банками. Водночас експансія іноземних банків в Угорщині супроводжувалася привнесенням сучасних банківських технологій, західних стандартів корпоративного управління, забезпеченням прозорості структури власності.

Банківська система Естонії вважається однією з найстабільніших серед банківських систем балтійських республік колишнього СРСР. Не в останню чергу це було досягнуто за рахунок консолідації банківського сектору, захисту його на початковому етапі від іноземних конкурентів.

Так, наприклад, особливістю банківської системи Китаю є незначна частка іноземних банків – на їх балансах лише 2% сукупних активів банківського сектора. На початку 2002 р. в Китаї діяло 234 представництва, 157 філій і 13 дочірніх структур іноземних банків [7, 25]. Відкриття банківського сектора Китаю для іноземного капіталу відбувалося поступово (цей процес тривав понад 30 років), кількома етапами: спочатку іноземним банкам дозволялося відкривати лише представництва, потім – філії, але тільки на території СЕЗ, ще згодом було розширено перелік міст, у яких можна було відкривати філії. Лише з 1996 р. іноземним банкам дозволено відкривати філії на усій території Китаю. Після вступу Китаю до СОТ банки-резиденти з іноземним капіталом отримали дозвіл здійснювати валютні операції з іноземними компаніями. Через певний час планується дозволити валютні та юаневі операції з китайськими компаніями, і лише через 5 років ці банки зможуть здійснювати усі види операцій, у тому числі й з фізичними особами.

Унаслідок хвилі банківських криз у середині 90-х років у латиноамериканських країнах відбувався перехід під контроль іноземного капіталу не лише дрібних спеціалізованих кредитних установ, а й великих банків регіону. Такі процеси всіяко стимулювалися урядами з метою відродження фінансового ринку.

У цілому аналіз численних випадків проникнення банків з іноземним капіталом у країни Латинської Америки свідчить про динамічний вплив іноземного капіталу на ефективність і конкурентоспроможність місцевих банківських систем. Досвід Аргентини засвідчив, що не справдилися численні побоювання ніби присутність іноземних банків може дестабілізувати потоки капіталу. Під час останньої кризи в Аргентині банки з іноземним капіталом знімали кошти зі своїх зовнішніх кредитних ліній для покриття безпрецедентного відпливу депозитів. У цілому, на думку більшості експертів, досвід останніх фінансових криз у Мексиці та Аргентині засвідчив, що банки з іноземним капіталом виявилися стабілізуючою силою [2, 190].

У Росії частка банків-нерезидентів на ринку становить приблизно 10%. Основні їхні конкурентні переваги – висока довіра російських клієнтів, доступ до дешевого довгострокового капіталу; головні сфери діяльності – обслуговування іноземних компаній, що працюють у Росії, фінансування капітальних вкладень і обороту експортерів, роздрібний бізнес [9, 96]. У Росії з певною пересторогою ставляться до подальшої лібералізації доступу іноземного банківського капіталу в країну, і є підстави очікувати, що найближчим часом ця позиція суттєвих змін не зазнає.

Отже, вищевказані аспекти світового досвіду розширення присутності банків з іноземним капіталом, вказують на певні особливості, а саме:

- за останні роки частка банківських активів, що контролюють іноземні банки, стабільно зростає (особливо в країнах Центральної та Східної Європи, Латинської Америки);
- банки з іноземним капіталом, як правило, на початковому етапі діяльності на національних ринках концентрують свою увагу на окремій ринковій ніші: обслуговують іноземні компанії та міжнародну торгівлю, проте у міру закріплення на фінансових ринках вони дедалі активніше займаються роздрібним банківським бізнесом;
- здебільшого активне проникнення іноземного банківського капіталу на національні фінансові ринки справило динамічний вплив на ефективність і конкурентоспроможність місцевої банківської системи;
- прихід іноземних банків пов'язаний з привнесенням і впровадженням новітніх банківських технологій, передових стандартів менеджменту, що сприяє якіснішому і комплексному задоволенню потреб клієнтів у банківських продуктах.

У цілому, всі вищенаведені тенденції так чи інакше простежуються і в Україні: банки з іноземним капіталом демонструють за багатьма ознаками вищу конкурентоспроможність порівняно з вітчизняними, співпрацюють з найвигіднішими клієнтами та здійснюють географічну експансію у найпривабливіші регіони. Останнім часом чимало банків з іноземним капіталом активно просуваються на ринок вкладів населення. Стосовно надійності та ефективності, то тут, безперечно, пріоритет належить банкам з іноземним капіталом. Причина такої ситуації у тому, що у структурі національного банківського сектора домінують дрібні “кишенькові” банки. Окрім хронічних проблем з капіталізацією, малі банки мають найвищу витратність

за процентними зобов'язаннями. Можливості щодо зниження ціни кредитів для суб'єктів господарювання, про потребу чого в Україні говорять давно, у низько капіталізованому банківському секторі вкрай обмежені. До того ж, українські банки у багатьох випадках охоче користуються фіктивними схемами нарощування своїх капіталів. Зрозуміло, що такі кошти не можуть повноцінно брати участь у кредитному процесі і впливати на здешевлення кредитів.

Треба визнати, що за таких обставин зміцнення національної банківської системи без іноземного капіталу неможливе, оскільки його присутність у банківській системі країни зумовлена об'єктивними причинами:

- збільшення попиту на ресурси з боку реального сектора вітчизняної економіки та неможливість задовольнити ці потреби за рахунок внутрішніх джерел;
- пряме використання сучасних банківських технологій та досвіду банківського менеджменту як передумов подальшої інституціоналізації національної фінансової системи;
- підвищення рівня конкурентоспроможності та керованої інтеграції у глобальний економічний простір;
- розширення спектра банківських послуг і підвищення їх якості;
- зменшення впливу внутрішніх шоків на стабільність функціонування банківської системи;
- підвищення міжнародного фінансового рейтингу України та збільшення обсягів іноземних інвестицій у її економіку;
- активізація участі в об'єктивних глобалізаційних процесах із можливістю врахування їх наслідків для вітчизняного банківського сектора.

На думку авторів Кузнєцова А., Рисіна В. для стабільного економічного зростання частка іноземних інвестицій повинна становити 20–25% від ВВП. Отож, Україна належить до тих країн, які мають значну потребу в іноземних інвестиціях. За інформацією Міністерства економіки вона потребує понад \$40 млрд. Нині ж інвестовано у 30 разів меншу суму (\$1,33 млрд.) [5, 25].

Інше питання – який іноземний капітал потрібен, щоб його функціонування було ефективним з погляду стимулювання економічних процесів?

Однозначно, що треба всіляко перешкоджати приходу в Україну спекулятивного банківського капіталу і так званих «пральних машин» – банків з ненадійною репутацією, основна діяльність яких пов'язана з відмиванням “брудних” грошей, фінансуванню терористичних угруповань. Хоча в умовах несприятливого інвестиційного клімату розраховувати на прихід в Україну іноземного банківського капіталу з високим рейтингом і надійною репутацією найближчим часом не доводиться. Передусім через те, що фінансово потужним банкам із країн з високим інвестиційним рейтингом не вигідно відкривати свої філії у країнах, які мають нижчий рейтинг, оскільки це потребуватиме створення 100%-х резервів під активні операції. До того ж, головні зусилля найбільших європейських банків тепер зосереджені на закріпленні на фінансових ринках тих держав, які нещодавно увійшли до ЄС. Вважається, що ризики в цих країнах значно нижчі порівняно з Україною.

Оскільки в Україні прихід іноземних банків з високим рейтингом і надійною репутацією обмежений, через причини вказані вище, ми вважаємо, що залучення іноземного капіталу може обумовити чимало серйозних проблем для вітчизняної

економіки, передусім її галузевої структури. Позаяк, формальні і неформальні критерії та цілі діяльності банків з іноземним капіталом не збігаються з національними цілями соціально-економічного розвитку. Акціонери банків з іноземним капіталом завжди інвестуватимуть у галузі, де прибуток і безпека є вищими, а відтак, існує небезпека деформованого розвитку економіки України та перетворення України у сировинний придаток для країн-інвесторів. Тому, на нашу думку, завдання щодо запобігання приходу спекулятивного капіталу у банківський сектор України треба вирішувати комплексно:

1) підвищення вимог щодо капіталізації, що в цілому призупинить створення невеликих банків, а вже створені для підвищення своєї конкурентоспроможності будуть змушені консолідуватися навколо великих банківських структур;

2) запровадження правових обмежень у структурі кредитного портфеля іноземних банків на користь довгострокових інвестицій, а також ввести норматив мінімальної частки інвестування у вітчизняні підприємства для спрямування іноземного капіталу на інвестиційні цілі, відповідно до потреб економіки;

3) підвищення ефективності системи банківського нагляду НБУ, особливо у частині її спроможності попереджувати появу криз у банківській системі;

4) введення податкових пільг на прибутки банків, отримані від довгострокових інвестиційних кредитів, для спрямування їх в інвестиційне русло, такі ж податкові пільги потрібно вводити і для суб'єктів господарювання, які отримуватимуть ці інвестиційні кредити, що частково компенсуватиме суб'єктам вартість кредитів.

Загалом питання розширення доступу іноземного банківського капіталу в Україну потребує адекватних рішень, що зачіпають стратегію розвитку національного банківського сектора.

Література

1. Иванов Е., Ершов М. Валютная либерализация и национальная экономика // *Деньги и кредит*. – 2003. – № 6. – С. 46.
2. Финансирование роста: выбор методов в изменчивом мире / Пер. с англ. – М.: Изд-во “Весь Мир”. – 2002. – С. 190.
3. В ожидании поглощений // *Компаньон*. – 2002. – № 42. – С. 30–31.
4. Корнєєв В. Конкурентоспроможність банків України в умовах лібералізації ринків фінансових послуг // *Вісник НБУ*. – 2007. – № 11. – С. 15.
5. Кузнєцова А., Другов О., Русін В. Оцінка впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи // *Вісник НБУ*. – 2007. – № 1. – С. 24–27.
6. Масленников В. Зарубежные банковские системы. – М.: “Элит-2000”. – 2001. – С. 232–234.
7. Матеріали міжнародного семінару “Монетарна політика і функціонування банківської системи України у контексті європейської інтеграції” (м. Київ. НБУ, 4 грудня 2002 р.). – К.: ЕАЦ Ради НБУ. – 2002. – С. 25.
8. Основні показники діяльності банків країни на 1 листопада 2007 р. // *Вісник НБУ*. – 2007. – № 12. – С. 65.
9. Саркисянц А. О роли банков в экономике // *Вопросы экономики*. – 2003. – № 3. – С. 96.

Редакція отримала матеріал 14 березня 2008 р.